

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het nadrukken van den inhoud van dit blad is verboden overeenkomstig de Wet op het Auteursrecht.

Zondag 30 Januari 1916. N°. 1984.

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseren aan de REDACTIE. Abonnementen en Advertenties aan de ADMINISTRATIE. Bureau: Warmoesstraat 99, te Amsterdam. Inzendingen, die later dan Donderdag 's namiddags te 12 uur worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden f 1.20, voor België per jaar f 5.30 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers f —.10. Abonnementen worden aangenomen door het Bureau te Amsterdam, Boekhandelaar, Postdirectieuren enz. Advertentie: van 1 tot 6 regels f 1.20, voor elken regel meer f —.20. Aanvragen en vermelding van liefdegaven f —.12 per regel.

Van de Voleinding.

CXCV.

ZESDE REKES.

XVIII.

O gij die Jacobs huis geheeten zijt, is dan de Geest des HEEREN verkort? Zijn dat uwe werken? Doen mijnne woorden geen goed bij dien die recht wandelt? Micha 2: 7.

Wat we aan 't slot van ons vorig opstel opmerkten over het plotseling overgaan van de profetie der bedreiging in de profetie der heilsaankondiging, doet zich herhaaldelijk in de Vergezigten voor, en met name vallen Hosea en Micha hierin saam. Bij Micha spreekt dit sterk in het 2e kapittel. In vs. 10 heette het: »Dit land zal de rust niet zijn. Omdat het verontreinigd is, zal het u verderven met een geweldige verderving», en dan volgt hierop zonder overgang of tusschenschakel aanstonds in het 12 vs.: »Voorzeker zal Ik u, o Jacob, gansch verzamelen. Voorzeker zal Ik Israels overblijfsel vergaderen, en hun Koning zal voor hun aangezicht henengaan en de Heere is hun spijze». En evenzo vindt ge dezen overgang in hoofdstuk 3—4, waarop we reeds wisten. Eenzijds in III: 12: »Sion zal als een akker geploegd worden en Jeruzalem als steenhoopen», en vlak daarna in IV: 1: »Maar in het laatste der dagen zal het geschieden, dat de berg des Heeren zal vastgesteld worden». Het is niet eerst een breed betoog over de zonde van het volk, en dan een doorgaande bedreiging en aankondiging van het oordeel, om ten slotte »een deur der hoop» voor de laatste dagen te openen, neen, het golf telkens op en neder. Telkens eerst de afval, daarna het oordeel Gods over dien afval, en dan gedurig de profetie van het komend heil. Iets waarop te letten is, omdat hierin zoo sterk de inspiratie spreekt. Wat ons in de geschriften der profeten voor wordt gelegd, is niet een opstel, gelijk een onzer het in zoo ernstig oogenblik ten gehoor zou brengen. Hetgeen ge leest, is niet het natuurlijk product van 's menschen indenken en nadenken. Waar de ontdekking van den afval, het oordeel daarover, en de profetie van eeuwig heil, zoo rusteloos als als een heilige stroom op en neder golven, voelt ge telkens weder, hoe een stormwind van boven den stroom voortstuwt, en juist die voortstuwendende wind is de inspiratie van boven. Vooral spreekt dit sterk, zoo ge niet meer met een man van 't land, als in Amos, te doen hebt, maar de profetie beluistert van de lippen van een hoog ontwikkeld man, zooals ge dit zelf ervaart onder de prediking van een Jesaja; en met dezen hoogstaanden profet nu is het, dat ge ook Micha, al sluit hij zich in kleiner afmetingen op, 't best vergelijkten kunt. Jesaja en Micha zijn twee verwante geesten, die bovendien beiden in Jeruzalem lange jaren samen hebben geleefd, en hun beider profetie onder Hiskia deden samen vloeien. Het hooge toch van hun sociale positie blijkt niet alleen uit hun rijke beeldspraak, kracht van stijl en hoogen ernst, maar veel meer nog uit hun dege kennis van den socialen, politieken en internationalen toestand, zoo van hun eigen land als van het koninkrijk Samaria, en niet minder van de publieke verhoudingen in Egypte, Assyrie en Babylon. Profeten als Jesaja en Micha waren tegelijk getuigen op godsdienstig en zedelijk gebied, voorgangers in zake de sociale verhoudingen, en meesters op internationaal gebied.

Nog een tweede opmerking zij hieraan vastgeknoot, rakende de cultuur in die dagen. Onbekendheid met de historische toestanden heeft er eeuwen na eeuw toe geleid, om bij het denken aan de oudste patriarchen, zich het saamleven in die dagen voor te stellen als schier enkel een gewoon dorpsleven van wie den akker ploegden of als herders hun kudden leidden. Dat er omstreeks 2100 v. Chr., toen Abraham uit Ur der Chaldeënen uittoog, in het Oosten reeds een hoogontwikkelde toestand van beschaving en Cultuur bereikt was, klonk ons als een ongerijmd verzinzel in de ooren. Sinds echter zijn de rijke vondsten, die soms, tot in het kleine toe, helderder licht op de toenmalige verhoudingen werpen, op zoo ongelooftwijze vermeerderd, dat we tot een geheel tegenovergestelde slotsom gekomen zijn, en nu niet meer gissen, maar zekerlijk weten, dat reeds eer Abraham uit Ur wegtog, in Babylon en in Assyrie, en niet minder in Egypte, zich een cultuur ontwikkeld had, waarvan men zich onwillkeurig afvraagt, of ze de onze niet evenaarde, ja, ten deele te boven ging. Technisch, dit behoeft ternauwernood opgemerkt,

deden we sinds reuzenschreden verder. De groote ontdekkingen die onze macht over de natuur hebben uitgebreid, toefden destijds nog, ook al kan niet ontkend, dat van achteren nu en dan blijkt, hoe er ook reeds in oude tijden soms een rijke kennis geweest is, die sinds te loor ging. Vooral wat Egypte en China betreft, rijst vaak zulk vermoeden. Doch al wordt zonder voorbehoud toegegeven, dat er technisch tusschen toen en nu een breede kloof gaapt, ontkend kan toch niet, dat hetgeen men in Egypte opdoelt in het verre Oosten aan het licht bracht, elke voorstelling te niet doet, alsof het sociale menschenleven in die vroegere eeuwen nog uiterst gebrekkig, half barbaarsch en bijna nog primitief was. Van vlak het tegendeel begint men dan ook steeds meer overtuigd te worden, en de geheele voorstelling alsof eerst in onze dagen de zoo rijke Cultuur is opgekomen, en alsof, hoe verder men in de historie terug gaat, het leven al armer blijkt geweest te zijn, zoodat het in de dagen der patriarchen en der profeten nog geheel in landelijke eenvoud verscholen lag, blijkt steeds meer volstrekt onhoudbaar te zijn. Wie te Cairo in het overrijke Museum de aloude Sarcophagen, met al wat uit het oude Egyptische leven weer, aan 't licht kwam, tot in bijzonderheden bewonderd kon, en dan hoort, hoe dit alles reeds voor duizenden van jaren in het oude land aan den Nijl door menschenlijke kunst getoet was, voelt terstond, hoe dit neerzien van uit het standpunt onzer beschaving op die oudere cultuur, niets dan dwaze zelfverbeelding verraadt.

Zoo ge de Nomadische stammen, de Neger-rassen en de Zuidzee-eilanden uitzondert, heeft zich van ouds in Europa, in Azië, ten deele in Afrika, en zelfs in het aloude Amerika op zeer onderscheiden, en veel onafhankelijke wijze, een eigenaardige samenleving gevormd en steeds verder ontwikkeld, die geleid heeft tot het opkomen van een eigen Cultuur. Zoo was het in China en Japan, zoo was het in Voor-Indië en Perzië, zoo was het in Assyrie en Babylon, en ten deele zelfs op Java en Bali. Zelfs nu nog winnen de Javanen het vaak van de Nederlanders in fijnheid van vorm en keurigheid van versiering. Niet anders is het in Egypte, straks in Tyrus gezien, en wat ons uit Mexico en Chili, uit Peru en van de Amerikaanse eilanden werd uitgeleverd, wettigt alleszins het vermoeden, dat ook in het westelijk werelddeel de Cultuur eens hooger stond, dan wij vaak vermoeden. Is nu die Cultuur uit alle werelddeelen één in uitgangspunt en drijfkracht, en kan men zeggen, dat ze allerwege tot gelijk resultaat heeft geleid? Sluit de ééne Cultuur aan de andere aan, zoodat ge merkt, dat we van eeuw tot eeuw met onze menschenlijke Cultuur steeds een trap hooger klimmen? En kan alzoo gezegd, dat het al te zaam ééne Cultuur vormde, waarin groei zat, zoodat we van eeuw tot eeuw, met vaste schreden, steeds verder kwamen? Zoo heeft men het zich wel vaak voorgesteld, maar steeds meer blijkt toch, dat dit een voorstelling was, die op zelfbedrog berustte. Natuurlijk komen in alle menschenlijke Cultuur grondtrekken en leidende gedachten voor, die zeer intense verwantschap verraden. Na lang omgedoeld te hebben, zoekt men allengsyste woonplaatsen en bouwt zich een woning. Wordt de lucht koeler, dan wil men zich kleeden. Als 't donker wordt poogt men kunstlicht te verschaffen. Onze natuur blijkt nu eenmaal één, en vandaar dat er zich onder alle hemelstreken gelijksoortige behoeften van onze natuur voordoen, die om bevrediging roepen. Maar bij dit algemeene blijft de Cultuur niet staan. Achter de Cultuur die slechts den vorm van het leven geeft, dringt en perst een actief iets in den menschengest. Die zich opdringende geest begint al meer den vorm van het leven te beheerschen, en naar dan de streek van 't land of de aandrif van den geest is, nemen de levensvormen een eigen karakter aan. Dit eigenaardige drukt dan allengs op alles zijn eigen stempel. En op die wijs kan het niet anders, of elke geestesdrang die uit de nationaliteit opkomt, schept zich een eigen Cultuur, die zich dan alzoo als een saamhangende eenheid ontwikkelt. Religie, zedelijkheid, rechtsbesef, mystiek, schoonheidsvorm, verhouding tot de natuur, en zooveel meer, het begint zich al in onderling samenhang te vertoonen, en het is aldus dat van lieverlede een geheel eigen Cultuur zich aandient, die volstrekt niet aan een lagerstaande Cultuur ontleend is, maar geheel zelfstandig opkwam, en vandaar straks tot stilstand komt of ook uitgeroeid wordt en te niet gaat. Zeldzaam hoog stond eens de Griekse en de Romeinse cultuur, maar ten slotte bezweken ze beiden aan eigen krankheid, en wat sinds in Europa opkwam,

sproot op zijn beurt op uit eigen wortel. Napoleon wilde naar het oud-Romeinse Keizerrijk terug, met zijn consuls en adelaars, maar Waterloo toonde de ijdelheid van al zulk pogen. Altoos moeten we daarom op den innerlijken geestesdrang, die bij ras of volk heerscht, teruggaan. Die drang bezit altoos een eigen iets. Een vorm is nu eenmaal het menschenlijk leven van ons geslacht niet. De schepping gaf nimmer het model, maar altoos de variatie, en zoo moet 't dan ook verstaan, dat er achtereenvolgens in den loop der eeuwen heel een reeks van vormen van Cultuur is opgekomen, als een eigen plant, die uit haar wortel opsproot, groende, bloem en vrucht droeg, maar ten leste verdorde en verstierf. Komt er dan straks in een ander oord en bij geheel andere menschengroep wederom een Cultuur op, zoo ontwikkelt deze zich op haar beurt uit eigen geesteskracht, bloeit een tijd, en verduurt soms eeuwen, maar het einde bleek toch steeds, dat 't of gelijk de Cultuur van Voor-Indië of China bleef bij wat 't nu eenmaal was, en niet verder vooruitkwam, zoodat de scheppende levenskracht uitgeput bleek te zijn, of wel, gelijk in Egypte, Babylon, Amerika en Zuid-Europa, zichzelf afbrak en verdween. Hiermede nu is steeds ook in de Heilige Schrift te rekenen. De Cultuur die in de Heilige Schrift, zoo uit Egypte als uit Babylon, en straks uit Griekenland en Rome, aan het woord komt, is niet de onze, staat niet met de onze op één lijn, en is allerminst, wat men dan noemt, een eerste schrede op den Cultuurgang, waarvan wij dan almeer de eindglorie genieten zouden.

Doet het zich nu voor, dat bij twee en drie volkengroepen, die elk anderszinsheid gevestigd zijn, twee of drie onderscheiden Cultuurvormen zich uit een zeer onderscheiden geestesmotief ontwikkelen, dan ontstaat hieruit zekere concurrentie. De ééne Cultuur spant zich dan in, om ook in het naburig land tot heerschappij te geraken, en er de daar heersche Cultuur uit te verdringen. Men ziet dit met name aan Japan, waar steeds meer de thans in Europa bovendienrijvende Cultuur indrong, om meester van het terrein te worden. En evenzo nu was het in de dagen van Abraham, Mozes, Salomo en Hiskia in het Oosten. De cultuurvormen van Assyrie en Babylon bezaten wel beide zekere eigenaardigheden, zoo b. v. was de studie van den sterrenhemel in Babylon veel verder voortgeschreden, maar in hoofdzaak toch heerschte in 't bergland van Assyrie zool als in de vlakten van Euphraat en Tigris, eenzelfde soort leven. In de Perzische landen die daarachter lagen, verschildte het weer aanmerkelijk, te meer daar de Perzen geen Semieten maar Indo-Germanen waren; maar in de landstreek waarmede de beide Koninkrijken van Samaria en Jeruzalem het meest in aanraking kwamen, was het toch vrijwel eenzelfde soort van menschenlijke ontwikkeling, die op het leven een gelijksoortig stempel had gedrukt, en wel een stempel van zeer hoog streven. Gaat men na, wat de in deze landen heersche Cultuur op aesthetisch gebied gaf, zoo in de bouwkunst als in de ornamentkunst, zoo in literatuur als in rechtsontwikkeling, zoo in weelde en veraanagneming van het sociale leven, zoo in handel als nijverheid, dan dwingt wat steeds nader gevonden wordt, steeds belijst tot de erkenning, dat de Cultuur in die streken een zeer hoog standpunt innam, en met den hoogsten vorm van Cultuur die elders of sinds dien tijd opkwam, zeer wel de vergelijking kon doorstaan. Zo moge paganistisch geweest zijn, maar ze droeg geen materialistisch karakter, en althans op het gebied van den bouw zijn er stukken van kunstwerken overgebleven, die ons nog met bewondering doen vragen, hoe men destijds zonder de fysieke hulpmiddelen die ons ten dienste staan, zulke verbaasende resultaten heeft kunnen bereiken.

Met deze hoogstaande, maar in de mystiek en de weelde van den wellust sterk bevorderende Cultuur is nu het Joodsche volk van zeer nabij in aanraking gekomen, zonder dat 't gezegd kon worden een eigen Cultuur ontwikkeld te hebben. Wel drong er in Israël een zeer machtig geestelijk motief, maar die geestelijke drang schiep zich vooralsnog geen eigen hooger levensvorm. Wat Israël in de dagen van Mozes voor zijn installatie op eigen levensterrein behoefde, heeft 't zelfs in den eeredienst ten deele aan de wijsheid der Egyptenaren ontleend. Zelfs verhaalt de historie ons, hoe onder Gods wonderge beschikking, Mozes met het oog hierop aan het hof van Pharao in Egypte was opgevoed. Ook later

wordt zelfs voor den tempelbouw op Sion de architectonische kunst van Tyrus te hulp geroepen. Alleen in den heiligen zang heeft Sion een eigen kunstzin ontwikkeld, maar voor het overige was en bleef het in Israël een eenvoudig landvolk, dat noch op aesthetisch, noch op juridisch, noch op technisch, noch op letterkundig gebied een eigen Cultuur omhoog hief. Van een literatuur die buiten het heilige omging, verneemt men zelfs zoo goed als niets. Hierin nu lag ongetwijfeld voor 's Heeren volk een zeer ernstig gevaar. Geheel zonder Cultuur kon ook dit volk zich niet ontwikkelen, en zoo was het bijna natuurlijk, dat het uit de wijsheid der Egyptenaren, en uit de bouwkunst van Tyrus en Sidon allerlei overnam, wat het zelf miste. Geheel te midden of te keeren was dit niet. De handelsweg liep uit Tyrus langs het meer van Galilea naar het Oosten. Aanraking was er alzoo van zelf, en in het overnemen van zekere uitvindingen of levensbehoeften kon, zonder meer, geen kwaad schuilen, indien maar, en hierop kwam het aan, het geestelijke motief dat in Israël het leven moest bezielen, zuiver en krachtig genoeg bleef om niet vergiftigd te worden door het afgodische en onzedelijke bestanddeel dat steeds meer in de Oostersche Cultuur den toon aangaf. Het stond derhalve alzoo: Bleef Israël trouw aan het motief van den Heiligen Geest, dat geheel zijn optreden als volk Gods beheerschte, dan had 't van de overneming van de Oostersche Cultuur niets te duchten, en kon er veeleer integendeel door verrijkt worden. Liep het daarentegen zoo, dat het giftige element dat in deze Oostersche Cultuur school, ook Israël aanstak, dan kon dit Israël niet anders dan ten doode opschrijven. En dit nu bleek dan ook ten slotte het droeve resultaat te zijn, toen Samaria voor altoos onderging, en Jeruzalem tot een puinhoop werd, waaruit althans tijdelijk het verkoren volk in ballingschap uittoog.

Zoo verklaart het zich, hoe Jesaja ten slotte zijn volgelingen en geestverwanten in engeren kring om zich vereenigde, en zich met hen van het overdrukke sociale leven in Jeruzalem afsloot. De geest van Egypte, Tyrus en Babel had nu eenmaal, 't eerst en 't sterkt in Samaria, maar straks, vooral onder Athalia, ook in Jeruzalem, overmocht. Den tempeldienst hield men nog aan, maar als vorm zonder innerlijk wezen, en voor het overige was het omgangsleven in Jeruzalem steeds meer getrouwe copie van het leven in Babel geworden. Overdagde weelde, een reeks festijnen zonder eind, een verslaaftheid aan wijn en geestrijke dranken, onreinheid en wellust, met een niets ontziende hoerierij, en voorts een geheel vervreemd geraken van den God der vaderen, om zich al meer te verlustigen in een brood-dronken genotzucht, die in de nabootsing der afgodische diensten bevrediging zocht. Niet Israël had door zijn proselytisme het Oosten geheiligd, maar het Oosten had in zijn demonische inzinking ook Samaria en Jeruzalem medegesleept. Nu was er beiderzijds een tweetal. In het Oosten ging het telkens tusschen Assyrie en Babylon op en neder, en in het Heilige land ging 't evenzoo de ééne maal in Samaria en de andere maal in Jeruzalem naar omlaag. In de ééne periode was Ninivē meester van Babylon, en in de volgende periode Babel heer van Assur. En hiermede overeenstemmend stond 't nu ook in Palestina de ééne maal met Samaria als heerschappij uitoefenend op Jeruzalem, en een ander maal Jeruzalem als heerschend over Samaria. Dit nu leidde er vanzelf toe, dat Jeruzalem, om sterk tegenover Samaria te staan, de hulp uit het Oosten en uit Egypte inriep, terwijl omgekeerd Samaria om tegenover Jeruzalem meester van het terrein te blijven, naar gelijke hulp van Assur uitzag. Niet alleen dus, dat de kinderen Israels onder elkaar verdeeld geraakten, zoodat Jerobeam het tegen Rehabeam opnam, maar om sterk tegenover elkaar te staan, zochten ze beiderzijds hulp bij de machten die principieel tegen de zaak des Heeren overstonden.

Aldus verergerde de verwarring van twee kanten tegelijk. Babel werd almeer het Parijs voor Jeruzalem gelijk Ninivē voor Samaria. Op het platteland drong die giftige geest uit het Heildensche land van zelf niet zoo spoedig en niet zoo kras door, maar in de groote steden; die op politiek en internationaal gebied den toon aangaven, was er in de dagen van Jesaja en Micha, voor het gemeene leven, zoo goed als geen spoor meer van het oorspronkelijke, echt Israelitische leven te ontdekken. Het sterkt Samaria, maar toch ook Jeruzalem, was in den uitwendigen levensvorm bijna geheel gepaganiseerd.

Natuurlijk slechts ten deele in den eeredienst, maar zoo goed als door en door in het sociale leven. Een vroom Israeliet voelde zich als vreemdeling in de heilige stad, zoo dikwijls hij tot een der heilige feesten opging, maar de gewone Jeruzalemsche grootburger vond zich thuis in Babylon. Sociaal was er tusschen het Oosten om Babylon en de westerstranden aan de Middellandsche zee bijna geen verschil. In drielei soort kon men te Jeruzalem de inwoners onderscheiden. Nog altoos bleef er een groep die de oude heilige tradities voortzette, vooral onder »de kleine luyden». Dan was er een tweede groep, die geheel door den geest van Babylon vergiftigd was en in de heilige stad het zondeleven van Babylon publiek aandorst, de afgoderij ingesloten. En tusschen deze beide uitersten in stond dan de halfslachtige massa, die nog wel voelde hoe de oude tradities haar aan het heilige op Sion bond, en formeel dan ook nog aan den eeredienst deelnam, maar voor het overige zich als een groep gewone wereldburgers gedroeg, zoo in sociaal als in politiek opzicht. Was nu de Vorstelijke macht te Jeruzalem in handen van een Athalia, dan week die middengroep steeds verder af en verloor zich bijna geheel in een paganistisch leven. Trad daarentegen een Joas of Hiskia op, dan voegde deze massa zich weer eenigermate, en scheen 'teen oogenblik alsof de volkskrankheid genezing had gevonden. Dit duurde dan tot er een Manasse kwam, en nauwelijks had deze den geheel anderen toon weer ingezet, of die breede middengroep gleed weer mee af. Nu wist een Micha, zool als zijn tijdgenoot Jesaja, dat aan die geheel gepaganiseerde en gedemoraliseerde groep niet meer te beteren viel, en beide profeten trokken zich daarom terug op de kleine vrome groep, die nog aanwijsbaar was. En inmiddels was al hun streven om uit de middengroep, die altoos aarzelde, en de ééne maal door Hiskia zich verheef, om een andermaal even gereedelijk met een Manasse weer allen hoogen zin prijs te geven, nog te behouden wat te behouden was. Vandaar de hartstocht, die ook in hun taal nog soms branden kon. Het ging om de eere van Jehovah, en om de 'behoudenis van het volk dat Israels God verloor.

Dr A. K.

„Bind de getuigenis toe”.

Bind het getuigenis toe. Verzegel de wet onder mijne leerlingen. Jesaja 8: 16.

Er kan een zoo elken geestelijken land loslatende verwildering intreden, dat Gods volk zich ten slotte geheel van de breede achare moet afzonderen.

Zoo verging het Israël ook in Jesaja's dagen. Eerst had ook deze machtige profet nog beproefd op het volk in zijn groot geheel in te werken, en zoo 't kon, heel Jeruzalem en heel Juda nog naar den heiligen dienst van der Vaderen God terug te lokken en te leiden. Doch elk pogen, zoo van Jesaja als van de overige profeten, die in zijn dagen met hem optraden, liep steeds weer op teleurstelling uit. Meer van den Koning die heerschte, dan van den Profet die in den naam des Heeren optrad, hing de houding van 't volk af. Zet een Manasse op den troon, dan werd de afval onder het volk algemeen, en rustte de scepter in de hand van een Josia, dan vond het heilige weer bijval, maar meer dan schijnheiligheid was 't niet. 't Werd dan »gebod op gebod en regel op regel», maar de geestelijke inspiratie ontbrak steeds meer.

Meer dan iemand heeft Jesaja hierin het doodelijk gevaar voor Israels toekomst gezien. Hij zag voor oogen, hoe onder de massa de geestelijke verwildering toenam, en hoe er dan nog wel steeds een kleine groep overbleef, die stand hield en voor de eere Gods optrad, maar ook hier was gestadige slinking en achteruitgang te merken.

Het oudere geslacht, dat nog met hart en ziel aan den dienst van Jehovah trouw was gebleven, stierf allengs weg, en in hun zonen, die straks hun plaats innamen, bleek dan wel nog zekere geestelijke erfenis over te zijn gebleven, maar o, in zoo verminderde mate, zoo arm aan bezien, en zoo klein in kracht.

Droef gevolg hiervan was dan, dat er niet van de kinderen der vromen een heilige invloed op de massa uitging, maar eer omgekeerd, dat de onheilige invloed van het wereldsche leven de geestelijke positie van de zonen der vaderen deed omgaan, zoodat wereldgeleijkvormigheid al spoedig ook onder hen de overhand dreigde te erlangen.

Men bleef dan nog wel tot »het geslacht der vromen» behooren, maar was toch o, zoo gaaie ook in de wereldsche kringen voor vol aangzien. Te mogen hooren, dat men in de wereldsche kringen weer voor vol meelde, was hun zóó zoet, dat ze zich verheer gevoelden boven de enghartige benepenheid der bekrompen geboorten. En dat sprak immers vanzelf.